

VZPOMÍNKA NA MICHALA ILLNERA

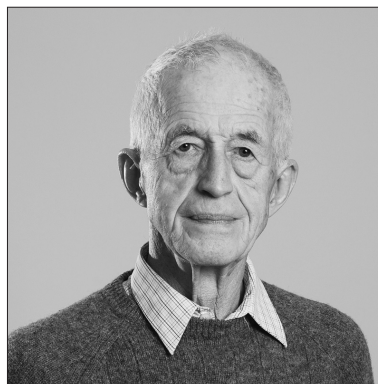
Zemřel Michal Illner, bývalý ředitel Sociologického ústavu AV ČR

V neděli 11. července zemřel ve věku 87 let JUDr. Michal Illner, který se po roce 1989 významně zasloužil o obnovení Sociologického ústavu AV ČR, založil oddělení Lokální a regionální studia a v letech 1993 až 2001 působil jako ředitel ústavu.

Pracovní, ale i soukromý život Michala Illnera by mohl sloužit jako studijní materiál pro badatele, kteří se snaží porozumět tomu, jak jsou osudy jednotlivce formovány v interakci jeho vlastností, schopností a talentu s prostředím, které ho obklopuje a ve kterém žije. Michal Illner se narodil v Praze roku 1934 do rodiny, v níž mělo vzdělání vysokou prioritu. Vyrostl a první krůčky udělal na

pražských Královských Vinohradech, čtvrti obývané převážně právníky, lékaři a dalšími lidmi vykonávajícími vysoce kvalifikovaná povolání. Zdálo by se, že nic nebrání tomu, aby se jeho životní i profesní dráha ubírala předpokládaným směrem a on pokračoval v rodinné tradici, tak typické pro čtvrt, v níž vyrůstal. Ve 20. století se ovšem okolnosti života jednotlivců i celých sociálních skupin měnily, někdy dosti radikálně. Michalovi ještě nebylo ani celých pět let, když se rozpadlo Československo a Praha byla okupována nacisty. Do jeho osobního života okupace a existence protektorátu naštěstí významně negativně nezasáhly, vedlejším efektem bylo, že se ve škole naučil německy. Když bylo Michalovi 14 let, chopili se moci v zemi komunisté, v témže roce byl zároveň přijat na Akademické gymnázium. Tam získal dobré všeobecné vzdělání, naučil se rusky a anglicky a rozvinul svůj celoživotní zájem o to, jak funguje společnost. Když v roce 1952 studium na gymnáziu úspěšně dokončil, stál před otázkou, jakou vysokou školu by věren rodinné tradici měl studovat. Sociologie jako disciplína zaměřená na studium fungování společnosti ovšem v nabídce nebyla, protože komunisté ji, podobně jako několik dalších disciplín, považovali v té době za buržoazní pavědu. Michal Illner se proto zapsal na studium práv. Věrný nekomunistické tradici své rodiny se ovšem soustředil na tu nejméně zideologizovanou a nejmíce „technickou“ část práva, totiž správní právo.

Po úspěšném ukončení studia na Právnické fakultě UK v roce 1956, ve věku pouhých 22 let, se ovšem ocitl v situaci, kdy politika uplatňovaná komunistickou vládou významně a přímo zasáhla do jeho osobního i profesního života. Komu-

Michal Illner
archiv SOÚ AV ČR

nisté měli vždycky tendenci upřednostňovat „zájmy celku“ nad zájmy jednotlivce. V životě Michala Illnera se to v praxi projevilo tak, že po vystudování fakulty dostal umístěnku do Frýdku-Místku, kde nastoupil jako podnikový právník v místním průmyslovém podniku. Michal Illner ovšem nechtěné stěhování nepojal jako „vyslání do vyhnanství“, nýbrž přetvořil svůj mnohaletý pobyt na Ostravsku v příležitost dozvědět se více o jiné tváři společnosti, než kterou znal ze svého dětství a studentských let v Praze. Obrovský kontrast mezi historickou Prahou a rychle se rozvíjejícím průmyslovým Ostravskem ho také přivedl k zájmu o města jako taková a instituce a mechanismy, které jejich formování a fungování ovlivňují a řídí. Šedesátá léta přinesla do společnosti mnohé změny, řada dogmat stalinismu byla postupně opouštěna, spolu s opatrnými snahami o ekonomické reformy se otevíralo i stále více prostoru pro svobodu myšlení a vědeckého bádání. Když byl v roce 1965 založen Sociologický ústav ČSAV, Michal Illner to uviděl nejen jako příležitost vrátit se do svého rodného města, ale i příležitost stát se opravdovým společenským vědcem na plný úvazek. Přihlásil se do konkurzu, vyhrál a byl přijat do oddělení metod a technik.

Politické uvolnění konce šedesátých let mu dalo příležitosti zahájit postgraduální vzdělávání a především otevřelo prostor pro cesty do světa, který se svými dobrými jazykovými znalostmi dokázal využít. V roce 1967 měl Michal Illner na stáži v Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung v Kolíně nad Rýnem možnost seznámit se se světovými trendy v sociologii. V roce 1968 úspěšně složil doktorské zkoušky a získal titul JUDr. v oboru správního práva. V téže roce absolvoval i kandidátské zkoušky ze sociologie. Vpád vojsk a okupace Československa ovšem výrazně přibrzdily nadějně se rozvíjející kariéru. Michal Illner sice ještě stihl odjet na studijní pobyt na Bureau of Applied Social Research, takže strávil počátky normalizace v letech 1969–1970 v New Yorku, ale po návratu už nebyl coby politicky nespolehlivý přípuštěn k obhajobě své již napsané dizertační práce. Ve vědě mu nicméně bylo dovoleno zůstat. Dilema sociálního vědce, který chce zkoumat fungování společnosti a přitom si nezadat s dogmatickým normalizačním režimem, vyřešil Michal Illner „úrokem stranou“, totiž zaměřením na výzkum sociálních indikátorů a metodologii výzkumu, které byly potřebné pro zkoumání společnosti na obou stranách železné opony. Jeho odborné zaměření ho v normalizačních letech přivedlo do kontaktu s vědci dalších sociálněvědních oborů, které byly režimem chápány jako spíše „technické disciplíny“, jež není třeba příliš ideologicky kontrolovat, totiž demografii a sociální geografii. Tyto profesionální kontakty prohloubily jeho zájem o vliv geografických faktorů na život lidí.

Po pádu komunistického režimu v roce 1989 se opět otevřely příležitosti pro svobodný rozvoj sociologie. Po znovuoživení samostatného Sociologického ústavu se Michal Illner stal členem jeho vedení a vedoucím nově založené výzkumné skupiny zaměřené na studium lokálních a regionálních faktorů ovlivňujících život jedince i sociálních skupin. Svoje zahraniční zkušenosti a kontakty přetavil v zapojení do mezinárodních výzkumů znovuoživené lokální demo-

kracie, veřejné správy a sociologie města. V roce 1993 se stal ředitelem Sociologického ústavu AV ČR a úspěšně ho provedl nejkomplicovanějšími roky postkomunistické transformace. Velmi významně se zasloužil o začlenění výzkumu veřejného mínění do výzkumné práce ústavu a zachránil tak nekomerční výzkum veřejného mínění v České republice před jeho likvidací. I jako ředitel se stále aktivně podílel na výzkumu a pravidelně publikoval jeho výsledky doma i v zahraničí. Svoje mezinárodní kontakty využil jako zástupce české sociologie v řadě mezinárodních organizací. Stal se členem Standing Committee for the Social Sciences Evropské vědecké nadace (European Science Foundation), členem Board of Research Committee 05 – Comparative Studies in Local Government and Politics Mezinárodní politologické asociace (International Political Science Association). Byl aktivní i na domácí scéně – byl předsedou Podoborové komise sociologie a členem Oborové komise společenských věd Grantové agentury ČR, členem hlavního výboru Masarykovy české sociologické společnosti nebo členem Vědecké rady Akademie věd ČR.

Po vypršení svého druhého mandátu coby ředitele se Michal Illner v roce 2001 vrátil do oddělení Lokální a regionální studia, ve kterém do vysokého věku působil jako výzkumný pracovník, předával svoje znalosti a zprostředkovával svoje mezinárodní kontakty mladším kolegyním a kolegům. Česká sociologie odchodem Michala Illnera ztratila významného vědce, organizátora a učitele. Ačkoliv Michal Illner už žádný další odborný text nenapíše, v sociologii, která si získala jeho celoživotní zájem, zůstane odkaz jeho života a práce dobře viditelný.

Odchodem Michala Illnera jsme také ztratili oblíbeného kolegu, se kterým se mnoho jeho vrstevníků i mladších sociologů pracovníčně potkávalo a odborně spolupracovalo. V následujících textech proto přinášíme několik osobnějších vzpomínek jeho spolupracovníků a spolupracovníků z různého období jeho profesního života.

*Tomáš Kostecký,
bývalý ředitel Sociologického ústavu AV ČR*

Třicet let spolupráce

Už je to velmi dávno, co jsem se prvně setkala se sociologií a zároveň s Michalem Illnerem. Bylo to v polovině šedesátých let, když všechno začínalo vypadat alespoň trochu nadějně. Vystudovali jsme každý něco jiného – já ekonomii, on práva. Ale té znovuobjevené vědě sociologii jsme oba propadli. Napořád. Na stejném pracovišti, občas i ve stejném oddělení či týmu jsem s Michalem spolupracovala asi třicet let. Vždycky mírumilovně, přátelsky. Byl takový. Mírumilovný, přátelský. Jsou to vlastnosti velmi cenné, dnes nedoceňované. My jsme ale sdíleli

i mnoho stejných sympatií a averzí. Odborných, politických i lidských. Škoda, že už si spolu nebudeme moci vzpomínat: třeba na první terénní výzkum v Podkrkonoší, na Lazarsfeldův seminář, zklamání z roku 1968, naděje po roce 1989.

Zbývá mi jen říci: Prožil jsi, Michale, dlouhý život, bohatý a užitečný. Zasloužíš si klidný odpočinek.

*Alena Vodáková, socioložka,
bývalá pracovnice Sociologického ústavu AV ČR*

Sociologové a skauti

Když člověk vzpomíná na někoho, kdo byl nejen jeho pracovním kolegou, ale i přítelem, je vždy obtížné nalézt slova i to, čemu dát přednost. Vybavují se mu vždy nejdříve jiné než pracovní vzpomínky. Nejinak je to i se mnou.

S Michalem jsem se seznámil v období, kdy sociologie přestala být „buržoazní pavědou“, byl ustaven Sociologický ústav ČSAV, na jehož půdě jsme se setkali. Konzultovali jsme různé metodické problémy výzkumu, který byl v centru zájmu našeho oddělení společenských skupin. To se zaměřovalo na oblast sociologie průmyslu, práce a řízení pracovních skupin v průmyslových závodech. Realizovali jsme také řadu empirických šetření zaměřených na problematiku řízení a pracovní vztahy. Při té příležitosti jsme se blíže poznávali. Musím zde konstatovat, že atmosféra v tehdejšímu ústavu byla velmi přátelská a kolegiální, což mělo významný vliv na mezilidské vztahy. Poznávali jsme i osobní zájmy kolegů.

Proč o tom mluvím? Když se v roce 1967 mohla na scéně znovu objevit organizace československého skautingu (já jsem byl skautem od raného mládí a stal jsem se členem náčelnictva chlapeckého kmene), nelenil jsem a vzhledem k tomu, že jsem znal Michalovu mimopracovní orientaci, ihned jsem ho přepadal a zatáhl do práce v naší skupině. Ta tehdy pod vedením psychologa dr. Václava Břicháčka (který bohužel již také odešel do „věčných lovišť“) koncipovala principy junácké výchovy, založené na tzv. „odborkách“, které byly jedním z jejích základních stavebních kamenů.

Tato spolupráce bohužel netrvala dlouho. Michal odjel na zahraniční studijní pobyt a nás „osvobodili sovětští přátelé“. Pracovníci, jimž se tato přátelská pomoc nezamlouvala, byli ze Sociologického ústavu „odejiti“, skauting se opět stal prozápadní ideologií, a tak skončila i moje spolupráce s Michalem. Občas jsme se potkávali, ztratili pár slov, a tak skončila i naše odborná spolupráce. Naposledy jsme se velmi rádi potkali při oslavě padesátiletého výročí Sociologického ústavu a já teď očekávám, že se potkáme, jak mi celoživotní skauti říkáme, ve „věčných lovištích“ a naše skautské bratrství bude pokračovat.

Oto Sedláček, sociolog a skaut

Na pomezí sociologie a geografie aneb co pro mě znamenal Michal Illner

Michal Illner se začal objevovat na mém horizontu někdy na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století. Jako čerstvý absolvent geografie na pražské přírodovědě jsem na Albertově nastoupil na doktorské studium a přede mnou se mlhavě rýsovala vědecká dráha. Ovšem spíše to byl únik před tehdejší realitou. Geografie mě sice zajímala a bavila, ale zároveň jsem kriticky vnímal různá dobová, ale i metodologická a další omezení zvolené disciplíny. Docela často jsem si připomínal okřídlené rčení, že „geografie hledá vědu tam, kde není“.

Pravda, už pár let tu byl Martin Hampl se svojí „teorií komplexity a diferenciace světa“, svěbytnou teoretickou všeobjímající konstrukcí. To byla pro nás, mladé adepty geografického bádání, nesmírná výzva. Ale zároveň taková věž ze slonoviny, nedosažitelná a neuchopitelná. Vyrůstali jsme odborně v jejím stínu, pokoušeli jsme se ji obsáhnout, popřípadě se s ní nějak kriticky vypořádat – mohla nám připadat strnulá, schematická, rádooby objektivní, deterministická a bůhvíjaká ještě, ale tyčila se proklatě vysoko.

Ti z nás, kdo měli jakýs takýs hlad po poznání, začali nakukovat za hranice geografie. A jednu z nejdůležitějších spojnic s jiným vědeckým světem představoval Michal Illner, který nám svým respektem vůči geografii pomáhal překonávat určitou malověrnost či „zakomplexovanost“ (oblíbená parafráze ambicí geografie na komplexnost). My geografové jsme hodně spoléhali na statistické a demografické ročenky, výsledky sčítání lidu a podobně; dost tomu chyběl kontakt se životem. Michal kladl důraz na živý svět subjektivit – názorů, pocitů, vnímání toho či onoho; svět empirických terénních výzkumů. A ukázal nám, jak se takové poznatky dají zúročit při výzkumu územní organizace, sídel či migrace. Bez jakékoli známky povýšenosti nám ze svých „výšin“ sociálních věd vycházel vstřícnějším na půl cesty a nezištně podával pomocnou ruku.

Jeho studie byly ve své době nepochybně průlomové, ale Michal Illner neimponoval ani tak svým dílem, jako svojí osobností. Byl to noblesní a laskavý člověk, „dobrý duch“, který v nevlídných sedmdesátých a jen o něco méně nevlídných osmdesátých letech minulého století jakoby uchovával a ztělesňoval kód jiné, lepší doby. Spolu s Jiřím Musilem byl pro nás téměř jakýmsi „věrozvěstem“, přinášejícím do našich končin něco, čeho se zoufale nedostávalo – klasickou intelektuální kultivovanost a hluboký vhled do fungování sociálních systémů.

Tehdejší setkání na půdě Československé sociologické společnosti (a speciálně sekce sociologie města) mne odborně inspirovala a formovala více než cokoliv jiného. Když jsme někdy v polovině osmdesátých let nasávali čerstvý vítr „perestrojky“ a „glasnosti“, Michal byl samozřejmě u toho a evidentně ožil. Nebyl – pokud vím – žádný disident, ale byl svůj a doba vlastně jen jaksi dorůstala do jeho rozměrů; to, k čemu ve výzkumu přirozeně tíhnul, přestávalo být podezřelé. Na podzim 1986 byl jedním z protagonistů později slavného semináře ekonomů, sociologů a ekologů (včetně řady budoucích ministrů) v Kosově Hoře.

Někdy počátkem devadesátých let se naše cesty od sebe vzdálily, mě vír času odvál do diplomacie, Michal se mohl naplno věnovat své sociologii. Ale ty dávné vzpomínky jsou i po desetiletích docela živé. Michale, děkuji za vše, co jsi pro mne a pro geografii udělal. Nebylo toho málo.

Jan Kára, sociální geograf a diplomat

Moje vzpomínka na Michala Illnera

Michala Illnera jsem poznala až v roce 1983, když jsem nastoupila do tehdejšího Ústavu pro filosofii a sociologii. Znal mé první pracoviště (zlikvidované v roce 1977) i mé výsledky v oblasti sociologie práce a podivil se nad mou další pětiletou profesní dráhou (výzkumy „starých lidí, hendikepovaných občanů“ a další), ale zejména byl konsternován, že jsem ochotna se dále v sociologii zaměřit na „výzkum mládeže“. Nějak jsem se styděla sdělovat, že všude, kde jsem se ucházela o místo, chtěli „nějakou legitimaci“, jen v ÚFS kupodivu ne. Diplomatically mi sdělil, že ač kontinuitu v mé pracovní dráze nenachází, neláme nade mnou hůl, a že mám přijít, kdykoli budu cokoli potřebovat.

V roce 1990 jsem za ním přišla, že chci založit výzkumný tým a začít s novým tématem. Suše utrousil, že jej to vůbec nepřekvapuje, a pomohl mi.

Dlouhá léta byl pak mým ředitelem. Nejen já, ale všichni, co kdy pracovali v Sociologickém ústavu a i dnes pracují, mu vděčí za odvalu a vytrvalost při prosazení znovuoživení Sociologického ústavu. Bez jeho úsilí a nasazení by dnes akademická samostatná sociologická instituce neexistovala.

Působila jsem s ním na jednom pracovišti dost dlouho, abych – možná víc než jiní – měla možnost pochopit, jak těžká byla pro vědu devadesátá léta a jak špatné „karty“ padaly sociálním a humanitním oborům, akademické pracoviště, jako byl Sociologický ústav, nevyjímaje. Jak nesamozřejmá byla existence sociologie i v nových, „demokraticích“ se zaštiťujících podmínkách. Každodennost se obtížně vyjadřuje nejen ve vzpomínkách, ale i ve vědě, proto bývá hodnocena v dlouholetých cyklech. Michalova urputnost měla dlouhodobý cíl – samostatný ústav a nezávislou sociologii. V kritickém období začátků dokázal ústav prosadit a stabilizovat svoji existenci tak dobře, že dnes veřejnost vnímá tuto situaci jako samozřejmou.

Dnes lituji jen své stydlivosti Michalovi říci, když byl ještě čas, jak moc si jej vážím, za co vše mu vděčím a jak ho mám ráda. Taková slova se ale, bohužel, těžko říkají v práci i při společenských setkáních.

*Marie Čermáková, socioložka,
bývalá ředitelka Sociologického ústavu AV ČR*

Michalův historický počin v české sociologii – sociologické myšlení přišpendlené k lokalitě a regionu

Měla jsem štěstí, byla jsem u toho od začátku. Zkraje devadesátých let. Michalův profesní zájem a přátelské vazby na komunitu geografů Přírodovědecké fakulty UK, rozšířenou o přátele na univerzitě v Amsterdamu, zprostředkovaly pro sociologické výzkumy nová témata. Posléze se pro ně ustálilo institucionální pojmenování „lokální a regionální studia“. Osobnosti tvořící tuto historii budou jistě zanedlouho slovníkovými hesly. Michal pak v každé své pozici dal prostor rozvíjení těchto témat.

S novými tématy se otevřely možnosti mezinárodní spolupráce na výzkumných projektech, které přinesly výsledky v objevování vztahů a vzájemných závislostí v nově se utvářející skutečnosti lokalit a regionů. Mimořádný význam v těch letech měl projekt Local Democracy, vedený týmem univerzity v norském Bergenu.

Ještě připomenu další zásadní věc, která Michala charakterizuje. Pozornost a pomoc řadě mladých adeptů lokálních a regionálních studií v jejich prvních výzkumných a vědeckých snaženích. Já sama vděčím Michalovi za možnost zúčastnit se měsíčního pobytu na Univerzitě v Amsterdamu v rámci studijního programu pro skupinu mladých sociálních geografů PřF UK v devadesátém roce. Oficiálně jsem se mohla chápat jako pedagogický dozor. Ale byla jsem žák, znova student sociologie.

Ještě jednou se loučím s Michalem v úctě a upřímném přátelství.

*Zdenka Vajdová, socioložka,
bývalá pracovnice Sociologického ústavu AV ČR*

S Michalem v Kanadě

Když se v roce 1996 konal na univerzitě v Prince George v severní Britské Kolumbii mezinárodní sociologický kongres, shodli se organizátoři v tom, že by bylo zajímavé, kdyby se ho mohli zúčastnit i sociologové z postsocialistických zemí. Uvědomovali si ovšem, že je to většinou nad jejich finanční možnosti, a proto oslovili řadu nadací a mecenášů se žádostí o příspěvek. Ozvala se Mrs. Simmons z Vancouveru, která byla ochotná zaplatit účast dvěma sociologům, ale pouze z Československa, protože si vážila prezidenta Václava Havla. Byl tedy pozván Michal Illner, ředitel Sociologického ústavu, a protože univerzita měla zájem i o představitele rurální sociologie, byla jsem oslovena já. Michal měl nesrovnatelně více mezinárodních zkušeností, ale i tak to pro nás oba byla velká, nejen vědecká událost. Naše rodiny jsou turistické, tak jsme se rozhodli, že si po skon-

čení kongresu půjčíme auto a podíváme se do kanadských hor. Oba jsme měli mezinárodní řidičský průkaz, ale Michal si nestihl vyřídít platební kartu, bez které si řidič auto půjčit nemohl. Já jsem měla obojí, ale jsem velmi špatná řidička. I když mám řidičský průkaz A, B, T, nikdy jsem moc nejezdila a bezpečněji se cítím pouze na obilném kombajnu. Michalův návrh, abych si auto půjčila já, vyjela z půjčovny a on pak převezme řízení, jsem odmítla s tím, že není jisté, zda se trefím do vrat. Do našich úvah se pak vmísil nizozemský kolega Ruut Veenhoven a poučil nás, že řidič, který si auto vypůjčí, nesmí řízení nikomu předávat, jinak hrozí velká pokuta. Chystá se též trochu cestovat, má řidičák i kartu, a pokud se shodneme na trase, může si auto půjčit on. Na trase jsme se shodli, projeli několik krásných přírodních míst a v Jasperu si naplánovali celodenní pěší túru v horách. Měla jsem nedoléčené kolenní vazy po úrazu na lyžích, Michal i Ruut byli v mnohem lepší kondici, proto jsem na mapě navrhla trasu s dvěma okruhy (kratším a delším), které by se v závěrečném úseku setkaly. S manželem dodnes takto organizujeme některé výlety, abychom si je užili oba a nebylo to nad mé síly. Ale Michal tehdy rezolutně prohlásil: „Na letišti v Ruzyni jsem tě převzal živou a zdravou a za týden tě tam manželovi živou a zdravou předám.“ Ruut byl možná trochu zklamaný, ale souhlasil, protože Michal byl neoblomný. Šli se mnou kratší a jednodušší trasu a můj muž od té doby oceňoval Michala nejen jako výborného sociologa, ale také zodpovědného a spolehlivého kamaráda.

*Věra Majerová, socioložka,
Česká zemědělská univerzita*

Jak i úřady poznají gentlemana

S Michalem Illnerem jsem profesně spolupracoval hned po svém nástupu do Sociologického ústavu v roce 1993, po absolvování doktorátu na geografii. Vlastně jsem místo získal i proto, že se Michal Illner stal ředitelem ústavu. Seděl jsem v kanceláři na židli a u stolu, které Michal opustil poté, co se přestěhoval do ředitelny. První projekt, který jsem v ústavu dostal na starost, využíval můj profesní trénink sociálního geografa. Ve spolupráci s Michalem a pod jeho vedením jsem dělal aplikovaný výzkum pro Ministerstvo práce a sociálních věcí, který by byl býval dělal Michal, kdyby nebyl ředitelem a měl na to čas. Jako ředitel byl srozumitelný, laskavý a povzbuzující, jako vedoucí projektu a kolega při jeho realizaci byl intelektuálně inspirativní a otevřený diskusi nad problémy, na které jsme při výzkumu naráželi. Velmi jsem oceňoval, že mě a moje názory na věc bral tehdy vážně. I mladý člověk, kterým jsem na začátku devadesátých let byl, už měl řadu zkušeností s různými šefy a nadřízenými a věděl, že schopnost brát mladého kolegu za partnera, a nikoliv za námezdního pracovníka pracujícího primárně ve prospěch svého vedoucího nemůže být ani ve vědeckém světě považována za

samozřejmost. Michal Illner se mi proto od začátku mého působení v Sociologickém ústavu stal ztělesněním toho, jak jsem si představoval gentlemana, člověka, který vzbuzoval důvěru.

Po několika letech mě Michal Illner začal zapojovat do mezinárodních projektů. S tím souvisela i občasná účast na mezinárodních konferencích nebo jiných setkáních vědecké komunity. Jednou jsme takhle spolu – asi v polovině devadesátých let, kdy už na Západě nadšení z pádu železné opony poněkud opadlo a vystřídaly je obavy z možné masové imigrace východoevropanů do nejbohatších západních zemí – jeli na třídenní konferenci do Londýna. Pro mě to byla první cesta na Britské ostrovy. Po příletu na Heathrow jsme se museli postavit do dlouhé a pomalu se pohybující fronty určené pro občany ze zemí mimo Evropskou unii. Když na nás přišla řada, dal mi Michal přednost, takže jsem přišel k imigračnímu úředníkovi, zatímco Michal čekal, až budu odbaven. Bylo mi asi třicet, takže jsem v očích úředníka jistě patřil do rizikové skupiny potenciálních imigrantů z Východu, kteří přijíždějí, aby brali místním práci v barech, na stavbách nebo na jahodových plantážích. Podle toho také prověřování mojí bezúhonnosti vypadalo. Úředník se zajímal úplně o všechno, kromě obligátního ubytování, zpáteční letenky nebo dostatku finanční hotovosti na tři dny pobytu v Londýně jsem mu musel dokonce ukázat i program naší konference a stručně mu říci, o čem tam budu referovat. Situaci komplikovalo i to, že jsem jeho angličtině ne vždy úplně dokonale rozuměl, takže celá procedura trvala určitě více než deset minut. Když jsem byl nakonec propuštěn na území Spojeného království, přišel na řadu Michal. „How are you doing, sir,“ obrátil se na Michala úředník, zatímco se díval do jeho pasu. „I wish you a pleasant stay in London, sir,“ dodal vzápětí a Michal mě následoval na území Spojeného království, zatímco byl až trochu rozpačitý z toho, že to šlo u něj tak hladce. Po cestě ven z letiště jsem se po chvíli osmělil a zeptal se Michala, jestli si myslí, že ten rozdíl v přístupu k nám, dvěma vědeckým pracovníkům z východní Evropy mířícím na vědeckou konferenci do Londýna, se dá vysvětlit jen rozdílem věku. Michal se zamyslel a trochu omluvným tónem řekl: „Ono se mi to stává dost často, že mě různí lidé z nějakého důvodu považují za důvěryhodného.“ A v tom se věru britský imigrační úředník nemýlil, stejně jako další lidé, kteří Michala v nejrůznějších situacích potkávali.

*Tomáš Kostecký,
bývalý ředitel Sociologického ústavu AV ČR*

Tři tváře Michala Illnera

Když 11. července tohoto roku zemřel Michal Illner, ztratila česká sociologie nejen zaslužilého vědce a organizátora akademického života, ale také člověka prochnutého laskavým sebeironickým humorem a sportovním duchem. Michalova

vědecká dráha byla popsána opakovaně na jiných místech. Dodám k ní pár osobních střípků z našich kontaktů v oddělení Lokální a regionální studia. Setkal jsem se s Michalem Illnerem až v pozdní fázi jeho vědecké dráhy, když se po ukončení působení v ředitelské funkci Sociologického ústavu vrátil do oddělení Lokální a regionální studia, které sám v devadesátých letech 20. století zakládal. Díky průniku badatelských zájmů a několika společným projektům jsme měli mnoho příležitostí ke vzájemné komunikaci a spolupráci.

Ze střípků zážitků s Michalem a vzpomínek na něj vyvstávají tři prolínající se role, na které se v obvyklých vědeckých laudatio trochu zapomíná. Jednou z nich je role učitelská. Na Michalovu důležitou roli při výuce studentů sociologie (FSV UK) a geografie (PřF UK) upozorňoval při oslavě jeho osmdesátých narozenin na stránkách Sociologického časopisu Martin Ouředníček. Sluší se dodat, že Michal Illner stál také u zrodu katedry sociologie na Univerzitě Hradec Králové v roce 2008. Jím založené kurzy sociologie města se zde vyučují dodnes. Michal Illner byl ovšem díky své erudici a lidskému zájmu o mladší kolegy důležitou učitelskou figurou i v Sociologickém ústavu. Byl neúnavným zdrojem komentářů k našim rukopisům zasílaným do redakcí časopisů, zprostředkovatelem odborných zahraničních kontaktů a nabídek na nejrůznější konferenční vystoupení. Mnohokrát nelitoval času na posílání povzbudivých zpráv z redakčních rad, kde zasedal.

Druhou roli nazývám trochu neobratně „spolehlivý kolega“. V roce 2009 se mi podařilo přesvědčit Michala Illnera k účasti na výzkumném projektu o samosprávách malých venkovských obcí. Se svými zkušenostmi plnil v týmu hlavně mentorskou roli. Také ale neváhal ve svých tehdy 76 letech obětavě opakovaně vyrážet do terénu na rozhovory se starosty a zastupiteli obcí, vybavený scénářem a zápisníkem. I tady hrály důležitou roli jeho kontakty, schopnost „vyhmátnout“ v rozhovoru podstatné skutečnosti a upřímná zvědavost na „terén“. Zároveň to ale byla ochota ujmout se ve výzkumu té práce, která je zrovna třeba. Jiří Musil ve svém textu k příležitosti pětasedmdesátých narozenin Michala Illnera v roce 2009 vyzdvihoval jeho dlouholetou loajalitu k pracovišti. Myslím, že zrovna tak ale byla u Michala Illnera patrná vysoká loajalita k lidem, s nimiž spolupracoval, ochota pracovat pečlivě a spolehlivě jako součást týmu.

Michal ale nebyl jen učitelem nebo kolegou, pro řadu z nás se stal přítelem. Vedle profesní dráhy svých kolegů nebyl lhostejný ani k jejich osobnímu životu. Pravidelně dokázal okořenit sociální biotop kanceláře historkami ze svých rozmanitých cest po světě, měl zájem o to, jak se kolegům daří, nezapomínal na gratulace k životním událostem. Dodnes uchovávám blahopřání, která mi Michal postupně posílal při příležitosti narození dětí. Bylo potěšením spolupracovat s Michalem Illnerem a bylo potěšením mít ho rád. Bude nám chybět nejen jako badatel, ale také jako dobrý člověk.

*Josef Bernard, sociolog, vedoucí oddělení
Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR*

Keď odchádzajú priatelia

Čas v konečných dôsledkoch je neúprosný. Ticho a nenápadne nám vymeriava dobu našej pozemskej existencie. V období mladosti si toto nenápadné tykanie času neuvedomujeme. Neskôr si ho dlho nechceme pripúšťať, aj keď sa nám začína pripomínať nepriamo cez „malé cukríky“, ktoré sa stávajú súčasťou našej každodennosti ako odraz narastajúcich neduhov, sprevádzajúcich náš život. Ale aj vtedy, ak vedíme život činorodý, či už „kariérny“, alebo ten každodenný – civilný, nastupujúce dramatické zdravotné zvraty si nechceme pripustiť, hoci „číslo“ veku už dávno o mladosti nehovorí. Michal bol príkladom nekončiacej akčnosti, tak v sociológii, ako aj v iných oblastiach svojho civilného života. O jeho vysokých profesionálnych schopnostiach a kvalitách nebolo pochyb, a to aj napriek tomu, že sa nehonosil oficiálnymi vedeckými titulmi. O jeho odborných kvalitách hovorili výsledky, ktorých bol nositeľom, vedecké projekty domáceho i medzinárodného charakteru, publikačné výstupy, ale aj vedecká manažérska činnosť, ktorá bola súčasťou jeho vedeckej aktivity. Tu sme sa mohli stretať a vymieňať si rovnako pozitívne, ako aj problémové skúsenosti, ktoré sprevádzali naše roky vedenia Sociologických ústavov v Prahe, či Bratislave. Prvé zoznamovania však siahajú do obdobia pred rokom 1989. Práve sociológia mesta, ktorá sa v tomto období realizovala mimo našich „ideologicky strážených“ akademií, do ktorých mnohí z nás nemali prístup, bola priestorom pre otvorené kritické zhodnocovanie sociálno-priestorových reálií premien v sídelnej štruktúre vtedajšieho Československa. Tieto stretnutia mali neraz aj medzinárodný charakter, keď sa na takýchto stretnutiach (seminároch, či mini konferenciách) darilo stretávať aj s profesnými a postupne aj ľudskými priateľmi z Poľska a „západného“ Nemecka. Po roku 1989 takéto stretnutia dostali už iný rozmer a viedli k zapájaniu sa do nadnárodných projektov. A tak sme boli účastní s Michalom aj pri riešení niektorých spoločných medzinárodných projektov, ktorých sme boli súčasťou rovnako ako priamy riešiteľ, či aj ako koordinátori národných riešiteľských tímov. Ako príklad môžu byť napr. medzinárodný projekt financovaný Bruselom „Central Europe in Transition: towards EU Membership“, zo začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia, na ktorom sa podieľali národné výskumné tímy Česka, Poľska, Maďarska a Slovenska, pod koordináciou Poľska. Projekt mal niekoľko etáp, s ktorými sa spájali národné publikačné výstupy, ale aj spoločné „medzinárodné“ sumarizujúce publikačné výstupy, ktoré sa uzatvárali už na prelome tisícročia. Rovnako v polovici deväťdesiatych rokov sme participovali na medzinárodnom projekte „Autonomy of the City in Central Europe – Bratislava, Budapest, Prague, Vienna“, kde koordinátorom bol rakúsky Inštitút f. Konfliktforschung.

Takýto profesný rozmer vzájomných kontaktov a vzťahov môže pribrať aj novú podobu „civilnú“, resp. „mimovednú“. Práve tieto cesty na koordinančné stretnutia napr. do Viedne v horúcich letných mesiacoch, Michal viedol cez Bratislavu. A keďže sa konali obvykle neskoro popoludní, prichádzal v predstihu, aby sme to využili na kúpanie v štrkových jazerách s priehľadnou vodou v okolí Bratislavy, čo mi Michal závidel. Boli to veľmi milé chvíle „mimo vedy“. Práve to bolo

na ňom vysoko cenné, že sa dalo viesť rovnako odborné „dišputy“, vymieňať si vedecko-výskumné skúsenosti, keďže sme sa venovali obdobnej tematike. Cenné bolo, že súčasne pri našich stretnutiach nebol problém prejsť na úplne civilné až oddychové témy smerujúce k našim koníčkom a záľubám. Illnerovci ako rodina, boli zanietení športovci, čo mi bolo veľmi blízke, a preto aj sympatické, keďže aj v mojom živote šport zohrával významnú rolu. Preto nebol problém, aby sme si vymieňali príhody a skúsenosti či už z lyžovania (rovnako zážitky z bežiek, alebo z miest, kde sme sa chodili vytešovať zo zjazdového lyžovania), ale rovnako sme si vymieňali zážitky z cykloturistiky, turistiky v horách, ale aj z chalupárčenia.

Naposledy som mal tu česť sa s Michalom stretnúť v Prahe pri oslavách jeho osemdesiatych piatych narodenín, krátko sa mu prihovoriť v mene svojom aj v mene Sociologického ústavu SAV, hoci som už riaditeľom nebol. Keď som si na internete pozeral hodnotenie jeho celoživotnej vedeckej práce, priznám, že ma zamrzeli určité výtky týkajúce sa skutočnosti, chýbajúcich vlastných autorských monografií a dominantných spoluautorstiev. Vnímam to ako isté nepochopenie v dvoch rovinách. Na jednej strane, že v sociológii sa projekty riešia obvykle v širších kolektívoch, často aj interdisciplinárnych a aj súhrnný publikačný výstup túto skutočnosť odráža (alebo by mal odrážať). Je to aj určitá etická stránka, keď vedúci riešiteľ v spoluautorstve dokladá, že publikačný výstup vznikol vo väčšom, či menšom kolektíve. Preto aj v tomto si Michala vysoko vážil a aj budem vážiť, hlavne keď aj v dnešnom vedeckom svete, zaznamenávame, že v honbe za „kariérnymi bodmi“ sa to neraz obchádza a hľadá sa presadzovanie predovšetkým individuálneho prospechu.

Áno, čas je neúprosný. Michal bude chýbať, ale zostane nezvratnou spomienkou tak v jeho sociologickom diele, ako aj v jeho ľudskej hodnotovej podstate, ktorou sa celý život prezentoval a pre ktorú si ho ľudia čo ho poznali aj vážili a mali radi. Česť jeho pamiatke.

*Lubomír Falčan, sociolog,
bývalý ředitel Sociologického ústavu SAV*

Words of condolence from Tokyo

I am shocked to hear of Michal's passing. When I stayed at the Institute of Sociology for some weeks in the middle of the 1990s, he took the time to collect sociological information for me that was helpful for developing my Czech social studies. He was serious in his research and coordinating activities, but he was also full of humanity. I still have vivid memories of drinking and singing together with him at a sing-along pub in downtown of Tokyo. I have a feeling of loneliness because of his absence from this world.

*Akihiro Ishikawa,
professor emeritus of Chuo University in Tokyo*